

RUBRIEK BOEKBESPREKING

1. Boekbesprekingen

A.M. Delathuy, Jezuïeten in Kongo met zwaard en kruis, EPO, Berchem, 1986, 143 blz.

Daniël Vangroenweghe, Rood rubber. Leopold II en zijn Kongo, Elsevier, Brussel-Amsterdam, 1985, 351 blz.

De twee studies die hier ter bespreking voorliggen, zijn mede de neerslag van de hernieuwde, vooral historische belangstelling voor de exploitatie van de Belgische natie in Kongo ten tijde van Leopold II.

Bij wijze van algemene globale appreciatie dient allereerst gesteld dat men zich moeilijk van de indruk kan ontdoen dat de recente publicatiestroom betreffende het Belgisch koloniaal verleden in belangrijke mate het resultaat is van een - alleszins onder intellectuelen - ruim verspreid ongemakkelijk gevoel van betrekking tot het optreden van sommige toenmalige Belgische elites in Kongo. Het rechtmatig karakter van dit gevoel kan ons nochtans niet doen vergeten dat de behandelde historische periode slechts een 'beperkte' tijdsperiode (± 1888-1920) bestrijkt van de Belgische aanwezigheid in Afrika. Ongetwijfeld kan geen enkele vorm van sociaal onrecht - en dat was in die dagen in Kongo in extreme vorm aanwijsbaar - ooit goedgepraat worden, maar toch dient men zich te realiseren dat dezelfde periode in België eveneens gekenmerkt werd door het autoritair en disciplinerend optreden van een beperkte sociaal-politieke, economische en religieuze bovenlaag ten aanzien van de eigen onderhorigen. Het feit dat de culturele discrepantie tussen de Belgische koloniale elites en de Kongolese autochtonen bijzonder groot was en voor de eersten van aard was om te geloven in de eigen superioriteit, het verwaarloosbare weerwerk waartoe de Kongolezen in staat bleken, het gemak waarmee de kapitalistische motieven daardoor in klinkende munt konden omgezet worden, de verregaande en goeddeels georchestreerde onwetendheid aangaande dit alles in het moederland zelf, verklaren ongetwijfeld mee de excessen waaraan nogal wat kolonialen zich toen lieten kennen.

De erkenning van deze historisch vaststaande feiten mag ons nochtans niet in de verleiding brengen een en ander te vlot te veralgemenen: niet tot de hele Belgische koloniale geschiedenis, niet tot alle (Belgische) kolonialen en missionarissen, ook niet in de betreffende deelperiode en toen zelfs niet naar de gehele Kongolese situatie. En die verleiding is groot, zeker als men zich bij de lectuur laat meedrijven op emoties die gevoed worden door een goedbedoeld modern xenofiel rechtvaardigheidsgevoel. Maar er is meer. In beide werken wordt, vind ik, vooral te weinig nadruk gelegd op het geografisch beperkte studieterrain. Telkens betreft het in hoofdzaak het verhaal van het Evenaarsdistrict in het Kroondomein en met name van de hele sociale, politieke en economische infrastructuur in en om de rubberwinningsactiviteiten. De auteurs laten weliswaar niet na hieromtrent duidelijk te zijn, maar beiden hebben het alleszins in de titel van hun boek toch veel te vlot, zonder enige reserve en overigens verkeerdelijk over Kongo in zijn geheel. Bovendien begaat Vangroenweghe mijns inziens de fout zijn boek op te bouwen beginnend met de als dusdanig beperkte 'rubber-historie' en pas daarna met de trouwens erg verhelderende analyse van de politiek-administratieve geschiedenis van de opbouw van de Kongo-staat in zijn geheel. Zodoende wordt ten onrechte en zeker bij een te oppervlakkige lectuur de indruk aangewakkerd als zouden deel en geheel over een kam te scheren zijn.

Bovenstaande 'wetenschappelijke' relativisering mag nochtans niet uit het oog doen verliezen dat de maatschappelijke verwerking van de aangehaalde, soms onnoemelijk gruwelijke en mens-cultuurronterende koloniale praktijken uiteindelijk heeft geleid tot een intellectueel en historisch onjuiste, maar daarom niet minder reëel aanwijsbare negatieve veralgemening van bedoelde feiten in hoofde van vorige en huidige generaties respectievelijk in Kongo en in Zaïre. In dit verband moet de sterk oraal onderbouwde Afrikaanse identiteit ontegensprekelijk als een door Westerlingen sterk onderschatte verklarende factor vermeld worden.

Maar laat mij, deze bedenkingen in acht genomen, nu ingaan op de feiten zelf. Als er uit beide werken iets duidelijk wordt dan is het de vaststelling dat het weinig zin heeft Leopold II als de zondebok bij uitstek te brandmerken. Zonder twijfel heeft deze 'merkwaardige'

man, ook in de Kongo-affaire, nogal wat kansen gecreëerd, en is hij overigens zelf, door onderschatting van zijn partners-tegenspelers, ontgoocheld in de wind gezet. Maar de feitelijke gang van zaken in het betroffen (getroffen) gebied blijft een uitstekende illustratie van de werking van een systeem. Kenmerkend voor het toenmalig Belgisch koloniaal systeem aldaar is dat het enerzijds holistische (Parsoniaanse) kentrekken vertoont in die zin dat het gedragen wordt door een Westers waardenpatroon dat het concrete gedrag schraagt en de voedingsbodem vormt voor een overtuigd superioriteitsgevoelen ten aanzien van de Kongolezen, hun gedrags- en levenswijze en hun sociale, culturele en politieke instellingen. Die gemeenschappelijke systeem-matige, en daardoor ook in zekere opzichten systematische opstelling van de betrokken koloniale instanties (waarbij fysische disciplineringsmethoden opvallend in trek bleken) sloten anderzijds niet uit dat binnen het Belgisch koloniaal systeem onderling sterk concurrerende fracties elkaar bekampten. Administratie, bedrijfsleven, religieuze orden, leefden er toen in een soms zelfs ronduit vijandige sfeer en trachten, koste wat kost (en dus ook wel ten koste van elkaar), de eigen doelstellingen te maximaliseren. Daartoe aarzelen zij niet, al naargelang het hen gunstig lijkt, nu eens de eigen machtspositie rechtstreeks uit te spelen via fysische afdreiging en bestraffing, via intimidatie, via regelrechte uitbuiting, via indoctrinatie, dan weer door de concurrerende fracties aan te halen of ermee samen te spannen, in discredit te brengen of te gebruiken.

Dominant in het optreden van alle fracties blijft evenwel dat het gedragen wordt door de eigengereide drang naar realisatie van particuliere waarden en oogmerken zonder werkelijk respect voor de Afrikaanse mens en zijn cultuur. Meer zelfs, men moet vaststellen dat het Belgisch koloniaal optreden in zijn concrete resultaten sterk getekend werd door persoonlijke ontreding, bewuste versterking van inter-individuele relaties en doelgerichte desorganisatie van bestaande samenlevingspatronen en maatschappelijke instituties. Samengevat betrof het dus een systeem bevolkt door onderling rivaliserende, maar in hun optreden congruente dominante fracties die vanuit een Westerse mens- en maatschappijopvatting de autochtone samenleving(en) behandelen en navenant trachten te modelleren teneinde de oorspronkelijke bevolking onder controle te krijgen conform de koloniale doelstellingen. Dat deze pogingen niet altijd tot bestendige 'successen' gevoerd hebben is duidelijk. En dit heeft zowel te maken met de aard van het koloniale model en het concrete optreden op basis ervan, als met de interne tegenstellingen binnen het koloniaal systeem. In dit verband moet ook aan de rol van de overeenstemmende thuiswachtfacties en zelfs van de internationale 'gemeenschap' herinnerd worden. Toch zou het verkeerd zijn bij dit alles het weerwerk van de Kongolezen zelf al te zeer te onderschatten. Hoe lijdzaam en stilzwijgend soms ook, hoe onbehouden en impulsief dikwijls, als beide boeken één aanwijzing verschaffen dan is het er een betreffende 'de stille kracht' van de zwarte culturele identiteit om met de tijd als bondgenoot stand te houden tegen het eigenzinnige optreden van de Boela Matarl in zijn vele gedaanten.

Luc Goossens

E. Gerard en J. Mampuyts (red.), Voor Kerk en Werk. Opstellen over de geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging 1886-1986. Universitaire Pers, Leuven, 1986, 367 blz. (KADOC-Jaarboek 1985).

X., Jaarboek van het Katholiek Documentatiecentrum 1985. Nijmegen, 1986, 159 blz.

Met de oprichting in 1977 van het Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum (KADOC) kreeg het historisch en sociologisch onderzoek rond de christelijke zuil de beschikking over een werkinstrument van schier onschatbare waarde. Om de wetenschappelijke ontginning van de ondertussen vergaarde archieven actief te bevorderen, startte het KADOC in 1982 met de uitgave van thematisch opgezette jaarboeken. Na de publicaties over Cardijn, het 19de eeuwse ultramontanisme en de Chiro-beweging, werd gekozen voor een opstellenbundel over het wel en (vooral) wee van de christelijke arbeidersbeweging. Bepalend in deze keuze was het ietwat vermeende eeuwfeest van het christelijk syndicalisme. Vermeend, want de in 1886 te Gent gestichte Antisocialistische Katoenbewerdersbond 'Recht en Plicht' afficheerde zichzelf als een

neutrale coalitie van zowel katholieke als liberale arbeiders. Pas toen deze bond samen met een aantal andere neutrale vakverenigingen aansloot bij de Antisocialistische Werkliedenbond, opgericht in 1890 door de ex-ultramontaan Arthur Verhaegen, was het katholieke karakter ervan een feit. Jan de Maeyer rondt zijn interessante bijdrage over "de wortels van de christelijke arbeidersbeweging" dan ook af met de opmerking dat "het belang van 1886 als historische datum voor de ontwikkeling van de christelijke vakbeweging sterk dient te worden gerelativeerd. In 1886 kan men wel spreken van een aanzet tot, maar we hebben slechts vanaf 1890-1891 te doen met christelijke vakorganisaties" (blz. 99). Die eerste vakverenigingen van uitgesproken christelijke signatuur leidden aanvankelijk een kwakkelend bestaan. Daarin kwam voorgoed verandering met de oprichting van 1904 van het Algemeen Secretariaat der Christelijke Beroepsverenigingen, een geesteskind van de onvermoeibare pater Rutten. Diens opvattingen worden grondig geanalyseerd in een eerste bijdrage van Jozef Mampuyts. Ruttens pleidooi pro een sterke christelijke vakbeweging viel niet meteen in goede aarde bij de katholieke burgerij. Daarom beklemtoonde hij steevast de antisocialistische inslag van het christelijk syndicalisme. Rutten stelde de katholieke patroons voor de keuze: een autonome, maar tot samenwerking neigende christelijke vakbeweging gedogen, dan wel de arbeiders verder laten afdrijven in de richting van het goddeloze en weinig verzoeningsgezinde socialisme. "Na de Eerste Wereldoorlog voelde een zelfbewuste christelijke vakbeweging niet langer de behoefte om 'verantwoording' af te leggen bij de katholieke burgerij. De klemtoon op het antisocialistisch karakter werd definitief vervangen door de propaganda voor het eigen programma en de eigen aanpak. De christelijke vakbeweging was niet langer antisocialistisch maar wel anders dan de socialistische arbeidersbeweging", zo besluit Mampuyts (blz. 131).

In een tweede opstel brengt dezelfde auteur de niet geringe resultaten in kaart van Ruttens kruistocht voor een zelfstandig christelijk syndicalisme. Waar de christelijke vakbeweging rond de eeuwwisseling amper 10.000 arbeiders groepeerde, telde ze net voor het uitbreken van W.O. I iets meer dan 120.000 leden. Deze gestadige aanwas werd in 1912 bekroond met de oprichting van een nationale confederatie, het Algemeen Christelijk Vakverbond (A.C.V.).

Pas na de Eerste Wereldoorlog groeide uit het christelijk syndicalisme een breder georiënteerde arbeidersbeweging, waarin behalve voor de verdediging van louter professionele belangen ook plaats was voor de sociaal-culturele én de verdere politieke opvoeding van de arbeidersklasse. Onder invloed van priester L. Colens werd uiteindelijk gekozen voor de idee van een zogenaamde standsorganisatie, geconcretiseerd in de oprichting in 1921 van het Algemeen Christelijk Werkersverbond (A.C.W.). De moeilijke geboorte van het A.C.W. schetste Emmanuel Gerard reeds enkele jaren geleden in een bijdrage tot de door hem geredigeerde bundel De kracht van een overtuiging. Zestig jaar A.C.W. 1921-1981 (waarmee het nu voorliggende boekwerk trouwens in meerdere opzichten een geheel vormt). Dat het A.C.W. ook nadien een fel omstreden organisatie bleef, bleek reeds uit het vorig jaar verschenen en alom geprezen proefschrift van dezelfde auteur, De Katholieke Partij in crisis. Partijpolitiek leven in België (1918-1940). In zijn bijdrage tot het KADOC-Jaarboek beschrijft Gerard nogmaals het vele touwtrekken rond het A.C.W. tijdens het interbellum. De standsorganisatie van de christelijke arbeiders werd langs twee kanten onder vuur genomen. De Kerkelijke overheden claimden het gezag over de sociaal-culturele vleugel. Zij poogden met name de vrouwenorganisatie (K.A.V.) en vooral de kajottersbeweging ((V.)K.A.J.) volledig in te lijven bij de toenmalige Katholieke Actie. De conservatieve katholieken stelden van hun kant de politieke aspiraties van het A.C.W. fundamenteel in vraag. Aan deze controverses kwam pas een einde met de oprichting van de C.V.P. in 1945 en de parallel lopende hervorming van het A.C.W. Antoon Osaer en Jozef Smits geven in hun opstellen een overzicht van de voornaamste etappes in dit proces. De C.V.P. wenste niet langer als politiek doorgeefluik te fungeren van de diverse standen; ze opteerde daarom resoluut voor het concept van een ledenpartij. Het A.C.W. dreigde zo elke mogelijke politieke impact te verspelen. Om de voeling met het politieke leven en 'de bevriende parlementsliden' niet helemaal te verliezen, koos de leiding voor de oprichting van politieke comitees op nationaal en arrondissementeel niveau. Dat ook deze naoorlogse boedelscheiding niet geheel probleemloos verliep, is zo onderhand welbekend.

Het inleidende opstel van prof. L. Wils ten slotte, staat enigszins los van de reeds genoemde bijdragen. Anders dan zijn mede-auteurs beperkt hij zich niet tot een welbepaalde periode, maar brengt hij met grote kennis van zaken de wisselwerking in kaart

tussen de (christelijke) arbeidersbeweging en de Vlaamse beweging vanaf het midden van de 19de eeuw. Zijn conclusie is het overdenken waard: dat de christelijke arbeidersbeweging in Vlaanderen zoveel sterker staat dan in Wallonië, is in niet geringe mate het gevolg van haar vlaamsgezinde opstelling.

Voor het Belgische KADOC stond het in 1970 opgerichte Nederlandse Katholiek Documentatie Centrum (KDC, Nijmegen) enigszins model. Van bij het ontstaan publiceert het een jaarboek waarin onderzoekers verslag uitbrengen van hun bevindingen, los van een vooraf vastgesteld thema. Het aldus geboekte verlies aan coherentie, wordt vaak ruimschoots vergoed door de mogelijkheid interessante papers of (samenvattingen van) scripties te behouden voor de vergetelheid. In het onlangs verschenen Jaarboek 1985 werden naast gegevens over de werkzaamheden van het KDC drie opstellen opgenomen. Willem Dings en Marco de Greef beschrijven in hun artikel over "Katholieken en het spel van verkennen, 1912-1930" de reacties van de Nederlandse katholieke gemeenschap op de opkomende padvinderij. De scoutingbeweging paste vanwege haar nadruk op lichaamsbeweging en zelfwerkzaamheid slecht in de dominante patronaatsformele ("jeugdwerk is jeugdzorg is zielzorg", blz. 27). Dat in 1930 ten slotte toch een katholieke verkennersbeweging het licht zag, was te wijten aan het succes van de neutrale padvinderij enerzijds en de ondertussen gewijzigde katholieke opvattingen over jeugdwerk anderzijds. Héléne Vossen belicht in haar bijdrage de evolutie van de Mater Ambilis School (MAS) tussen 1974 en 1986. De MAS ontstond in Maastricht uit verontrusting bij de kerkelijke overheden over 'de zedenverwildering' onder de jonge arbeidsters in de nasleep van W.O. II (de omgang met Amerikanen en Canadezen ...). Met behulp van de Belgische pedagoge M.C. Schouwenaars poogde de MAS het tij te keren middels de inrichting van huishoudlessen en het geven van algemene vorming. Het initiatief kende vanwege het overstelpende succes onmiddellijk navolging in andere steden, zodat reeds in 1949 een landelijke koepel werd opgericht. Naar het midden van de jaren zestig kwam in het spoor van de secularisatie-beweging de christelijke identiteit van de MAS op de helling te staan. Zelfs de leiding zag niet langer brood in 'levensbeschouwelijke apartheid', wat ten slotte resulteerde in de geleidelijke fusie met gelijksoortige organisaties van 'andersdenkenden'. Eén van de vele Nederlandse voorbeelden van ontzuiling kortom. Uitermate boeiend is het opstel van Evert Peet over "De Rooms-Katholieke Informatie Dienst Inzake Lectuur (IDIL)". Het Idil startte in 1937 als een gezamenlijk Vlaams-Nederlands initiatief ter bestrijding van 'het leetuurgevaar'. Om de christelijke lezer te informeren over stichtelijke werken enerzijds en te waarschuwen voor mogelijke 'slechte boeken' anderzijds, berichtte het Idil maandelijks over pas verschenen publicaties. Om een en ander in duidelijke banen te leiden, gebruikten de recensenten een puntensysteem van (zes) Romeinse cijfers. Deze bevoogding van de lezer lokte reeds in de periode 1949-1951 felle reacties uit van én katholieke schrijvers (o.m. A. van Duinkerken) én niet-katholieke auteurs (o.m. W.F. Hermans). De geviseerde leetuurconsument liet zich overigens weinig gelegen aan de raadgevingen en vermaningen van het Idil; zelfs de meeste katholieke volksbibliotheken waren niet eens geabonneerd op de Idil-uitgaven. Idil bleef echter tot 1970 onverdroten verder informeren, zij het vanaf het einde van de jaren vijftig met beduidend meer openheid (en vanaf 1962 zelfs met weglating van de morele puntenschaal). Een erg geslaagd opstel is dit, dat haast onvermijdelijk nieuwsgierig maakt naar gegevens over de evoluties ter zake in Vlaanderen.

Rudi Laermans

J. Van Kerkhoven (Red.) Piliër de la Société Belge, le mouvement ouvrier chrétien en Flandre, Contradictions, nr. 45-46, 1985 (Tome 1) en Contradictions, nr. 49-50, 1986 (Tome 2).

Over de katholieke arbeidersbeweging wordt er in België nogal wat geschreven. De jaren 1985 en 1986 zijn hiervoor een goed moment, want verscheidene takken van die bloeiende boom worden nu in de "bloemetjes" gezet. In 1985 was de Katholieke Werkliedenbond (sinds kort de Kristelijke WerknemersBeweging (KWB) genoemd) 40 jaar,

het Landelijk Verbond der Christelijke Coöperatieven (LVCC) 50 jaar, de Kristelijke ArbeidersJeugd (KAJ) en de vrouwelijke Katholieke ArbeidersJeugd (VKAJ) 60 jaar.

In 1986 vieren we de 100 jaar van het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV), de 80 jaar van de Landsbond van Christelijke Mutualiteiten (LCM) en de 65 jaar van het overkoepelende Algemeen Christelijke WerknemersVerbond (vroeger: Werkersverbond) (ACW).

Dat die opeenvolgende verjaardagen een uitstekende gelegenheid waren om de "lange mars van de beweging" in herinnering te brengen was dan ook evident. Temeer dat op vele punten de inspanningen en de moed van de pioniers succesvol bleken te zijn. Het ACV bijvoorbeeld telt heden 1,3 miljoen leden en is België's grootste Vakbond.

Die vieringen waren dus voor historici of andere sociaal-wetenschappers een aanleiding om de geschiedenis van de beweging te "herschrijven".

In het dubbel nummer van Contradictions vinden we een heel uitvoerige historische en morfologische beschrijving van de verschillende takken van de Christelijke (Katholieke) Arbeidersbeweging. Het feit dat dit nummer naar de Waalse arbeiders en Intellectuelen gericht is (met andere woorden naar een publiek dat het Nederlands nauwelijks of niet beheerst) maakt dat de auteurs op een vrij systematische wijze de morfologie en het interne functioneren van die beweging beschreven hebben. Na een algemene inleiding over het ontstaan van het overkoepelend ACW, worden de verschillende takken van de beweging doorgelicht met name de Vakbond (ACV), de KWB, KAV, KAJ, de Christelijke Mutualiteiten, de Christelijke Coöperaties, Volksverzekering, enz. Alhoewel de grootste zorg in acht genomen wordt om de lezer te verduidelijken hoe die verschillende organisaties in elkaar "verstrengeld" en gegroeid zijn - deze analyse wordt in een volgend nummer van Contradictions verdergezet - blijven de auteurs niet enkel bij het verre verleden staan. Enkele hete hangijzers worden ook aangepakt. Eén van die knelpunten is zeker de (partij)politieke houding van het ACW. Sinds 1946 heeft het ACW zijn politieke uitdrukking aan de Christelijke Volkspartij (CVP) toevertrouwd. Het is binnen en langs de CVP om dat het ACW zijn politieke belangen wenst bekend te maken en te verdedigen. Van een rechtstreekse vertegenwoordiging in Kamer en Senaat werd dus afgezien. Maar sinds de werkgelegenheids crisis van 1974 en de jarenlange participatie van de CVP aan de regering komen er binnen de verschillende takken van de beweging stemmen op voor een radicalisering van het politieke engagement. De plaatsing van Amerikaanse kernraketten, de herstructurering van de scheepsbouw, de looninleveringen, de zeer hoge jongerenwerkloosheid, laten de christelijke arbeiders zeker niet onverschillig. Na de woorden eisen ze nu ook van hun verantwoordelijken daden en politieke vertegenwoordigers die daadwerkelijk in de regering of in het Parlement hun (progressieve) standpunt zouden gaan verdedigen. De relatie met de CVP - die 40 jaar oud is - wordt nu fundamenteel binnen het ACW in vraag gesteld. Dit leidde onder meer tot een bevraging (november 1983 - november 1984) over de huidige en andere vertegenwoordigingsformules (politiek pluralisme, progressieve frontvorming, autonome Katholieke Arbeiderspartij, behoud van de band met de CVP) en tot de beslissing van het laatste ACW-Congres (mei 1986) ... waar besloten werd dat alles bij het oude zou blijven. Een drietal artikels worden hieraan gewijd. Hoe pijnlijk en agressief de interne relaties ook waren, toch openbaren ze een sterk dynamisme van deze beweging, alsook de houvastheid (of het immobilisme?) van de structuren (en de topverantwoordelijken). Veel beweging maar weinig verandering.

A. Martens

Jaap Krulthof, De Mens aan de Grens. Over Religiositeit, Godsdienst en Anthropocentrisme. EPO, Antwerpen (Berchem), 1985.

Dit laatste werk van Jaap Krulthof is op de eerste plaats een bijdrage tot een levensbeschouwing die oog heeft voor de ecologische problemen van onze tijd. Het is

tevens een kritiek op de anthropocentrische levensbeschouwingen die gedurende vele eeuwen het optreden van de mensen ten overstaan van hun medemensen en evenzeer ten opzichte van de aardse "eco-systemen" gekenmerkt hebben. Volgens Kruihof heeft het voortschrijdende anthropocentrisme de (religieuze) eerbied voor onze aarde dermate aangetast dat eerst een grote willekeur en later grote verwoestingen mogelijk werden.

De religiositeit van Kruihof is de natuurlijke tegenstander van het anthropocentrisme dat alleen de mens zelf sacraliseert om al het overige te kunnen profaner. Deze religiositeit betekent evenwel geen terugkeer naar de godsdienst die voor de atheïst Kruihof niets anders is dan een organisatie, vernaauwing en vervalsing van de ware religiositeit. Zijn religiositeit betekent wel een vervollediging van zijn socialistisch en atheïstisch humanisme. Zij is niet die ervaring van "das ganz Andere" van "l'infini" die de levensvisie van een mens kan omwentelen.

Zoals men merkt is dit vooral een filosofisch werk. Veruit het meest belangwekkende deel is de polemiek met het anthropocentrisme zoals dat verdedigd wordt door de klassieke vrijzinnige humanisten, dus door Kruihofs voormalige geestesgenoten. Minder nieuw is de manier waarop Kruihof de godsdienst op afstand blijft houden, meer bepaald het christendom. Het blijft bij een oubollige godsdienstkritiek die geen recentere auteurs citeert dan Feuerbach, Marx, Darwin en Freud.

Heeft het werk iets te bieden voor sociologen? De problematiek waarvoor het aandacht vraagt is reëel genoeg. Vele intellectuele distincties, o.a. die tussen anthropocentrisme en religie zijn belangwekkend. De systematisering van een aantal begrippen is soms indrukwekkend. Maar een echte bijdrage tot de godsdienstsociologie zit er niet in. Kruihof begint met een analyse van de religieuze ervaring waarmee hij later vrij weinig uitricht. Hij geeft vooral nogal wat functionele analyses van godsdiensten en religies die voor een geoefende godsdienstsocioloog al te vooringenomen, al te vluchtig en al te willekeurig zullen lijken. Hem lijkt het vermogen te ontbreken om godsdiensten en aanverwante verschijnselen te "verstaan" vooraleer ze te beoordelen. Weber was ook geen "godsdienstig" denker. Maar van hem heeft Kruihof op dit punt nog veel te leren.

Guido Dierickx

K. Matthijs, Hertrouw in België. Sociaal-demografisch profiel, Sociologisch Onderzoeksinstituut, Leuven, 1986.

Het traditionele kerngezin, dus het gehuwde echtpaar met de man als enige kostwinner wordt kwantitatief minder belangrijk. Dit is het gevolg van een aantal erg ingrijpende socio-demografische ontwikkelingen: sterke opkomst van de gehuwde werkende vrouw, dalende (her)huwelijksgeneigdheid, stijgend aantal echtscheidingen. Deze bewegingen zijn algemeen bekend. Nochtans zijn accurate, toegankelijke en samenvattende indicatorenreeksen met betrekking tot de Belgische situatie slechts in verspreide orde, of helemaal niet, voorhanden.

Het boek van K. Matthijs 'Hertrouw in België' moet daarom toegejuicht worden. Het bevat interessant cijfermateriaal met betrekking tot de evolutie van het huwelijksgedrag van verweduwd en gescheidenen. De gepresenteerde cijferreeksen zijn gebaseerd op ambtelijk bronnenmateriaal (helaas maar tot 1982 beschikbaar). Twee tendenzen treden eruit naar voren: het aantal huwelijkssluitingen waarbij minstens één van de partners vroeger reeds gehuwd was, nam gedurende het laatste decennium toe (van 11 % van het totaal aantal huwelijken in 1971 naar 17 % in 1981) maar, analoog aan de eerste huwelijken, is de hertrouwgeneigdheid in 1981 beduidend lager dan in 1971, en dit zowel voor gescheidenen als voor verweduwd en voor bijna alle leeftijdsgroepen. De hertrouwgeneigdheid van verweduwd daalde met 44 % voor mannen en met 61 % voor vrouwen; deze van gescheidenen daalde met respectievelijk 21 en 25 % voor mannen en vrouwen. Volgens de auteur laat het zich aanzien dat deze daling "een min of meer

duurzaam fenomeen is". Het gaat immers over consistente en systematische ontwikkelingen die ook in analoge vorm in andere landen werden vastgesteld.

Deze feitelijke ontwikkelingen hebben belangrijke gevolgen voor de levensvoorwaarden van gezinnen en individuen. Door de toename van het aantal echtscheidingen en herhuwelijken zal het individu in de toekomst wellicht meer gezinsfasen doorlopen. Er zullen meer nieuwe omgangsvormen en afhankelijkheidsrelaties (o.a. stiefrelaties) ontstaan. Dit belooft voor juridische, economische, psychologische en sociale problemen te zullen zorgen waarvan de contouren nog dienen uitgetekend.

Belangrijker is wellicht de toename van alleenwonenden en éénoudergezinnen. Voor deze zeer kwetsbare groepen is met name hertrouw een belangrijk oplossingsmechanisme. Om er de merites van te kunnen beoordelen hebben we echter data nodig over de sociaal-economische facetten van de hertrouw en met name omtrent de vraag 'wie hertrouwt met wie en wie hertrouwt niet?' In de inleiding van het boek wordt aangekondigd dat, in het kader van het lopend onderzoeksproject naar de levensvoorwaarden van ontbonden gezinnen met minderjarige kinderen, nader op deze vraag zal worden ingegaan. We kunnen alleen maar hopen dat de resultaten van dit onderzoek niet lang op zich zullen laten wachten. Het komt ons overigens voor dat een meer kernachtige presentatie der belangrijkste bevindingen in de vorm van indicatoren de bruikbaarheid ervan in brede kring ten goede zou komen.

Bea Cartillon

Hendrik Opdebeeck, Schumacher is beautiful - het onmogelijke toch mogelijk?, De Nederlandsche Boekhandel, Uitgeverij Pelckmans, Kapellen en Kok Agora, Kampen, 1986, 164 blz.

De naam van E.F. Schumacher (1911-1977) zal ongetwijfeld meteen de associatie oproepen met de kreet 'Small is beautiful', de publicitaire titel van een boek dat deze Duits-Engelse ekonomist in 1973 publiceerde. Via dit boek, of tenminste, via de titel daarvan komen dan weer andere associaties tot stand: kleinschaligheid, alternatieve technologie, de milieubeweging, enz. Schumacher kan inderdaad worden beschouwd als één van de profeten of ideologen, als één van de 'Musikalischen' van die delen van de milieu- en derde wereld-beweging die vooral met problemen van technologische en economische ontwikkeling begaan zijn. Mede door hun optreden is het essentiële van Schumachers kritiek op de moderne technologie - die hij, globaal gesproken, te grootschalig, te gesofistikeerd, te kapitaalsintensief en gewelddadig ten aanzien van mens en milieu acht-, intussen in ruime kring bekend. En ook zijn pleidooi voor de ontwikkeling van een 'intermediate technology' heeft gehoor én uitdrukking gevonden: niet alleen in de 'zachte' technologie en organisatiewijze van allerlei kleine, doorgaans coöperatieve produktie-eenheden bij ons, maar ook in een aantal internationale organisaties die instaan voor de voorbereiding en begeleiding van ontwikkelingsprojecten in de Derde Wereld.

Die praktische, maatschappelijke en politieke betekenis van (ondermeer!) Schumacher staat nochtans niet centraal in het boek van Opdebeeck - een bewerking van zijn proefschrift uit 1985 -. Integendeel, de auteur is duidelijk veel meer geïnteresseerd in de theoretische geschriften van Schumacher, en vooral in zijn betekenis voor en bijdrage aan de ontwikkeling van een ander economisch paradigma, van 'een ekonomie van het genoeg'. Als een zeer met de meester vertrouwde - en soms té trouwe - gids leidt Opdebeeck de lezer rond: na een summier maar duidelijke biografie (hfst. 1), gaat hij in op Schumachers kritiek op de gangbare ekonomie. Die is, onder het mom van een positivistische waardenvrijheid - economische doelstellingen en behoeften worden geacht 'gegevenheden' te zijn - verworden tot louter materialistische 'middelen-leer', waarin nutsmaximalisatie het enige criterium is. Samen met de typische technologie waarmee zij selektief verwant is, heeft deze ekonomie gezorgd voor een drievoudige krisis: in het abiotische (de uitputting van de grondstoffen), het biotische (de vernietiging van de natuur) en het menselijke milieu (de grootschalige, 'harde' en mens-onvriendelijke organisatiepatronen) (hfst. 2 en 3).

Zoekend naar een nieuw economisch fundament en paradigma, en gekonfronteerd met het theoretische en praktische dilemma van vrijheid versus orde - of, van vrije markt- versus planekonomie - (hfst. 4), ontwikkelde Schumacher langzamerhand zijn pleidooi voor een 'intermediaire technologie'. Die technologie, waarvan de hoofdlijnen in 'Small is beautiful' zijn beschreven, zou het leidende principe moeten vormen voor een 'ekonomie van het genoeg', en voor een samenleving met organisatiepatronen waarin de mens weer meetelt (hfst. 5). Bij de fundering en ontwikkeling van die gedachtengang heeft Schumacher zich, na een worsteling met zowel het liberalisme als het marxisme, ondermeer laten inspireren door elementen uit het utopisch socialisme, het christelijke humanisme en het (zachte) anarchisme (hfst. 6).

Opdebeeck is zonder twijfel een gids met een gedegen kennis van zaken. Zijn uitvoerige studie van Schumachers publikaties én van zijn vele niet gepubliceerde geschriften staat daar garant voor. Als het er om te doen was de al bij al weinig bekende theoretische bijdrage van Schumacher voor een breed publiek toegankelijk te maken, dan is het opzet zeker geslaagd.

Maar ook goede en beslagen gidsen hebben wel eens de neiging (te) weinig kritische afstand te nemen. En dat is mijns inziens op minstens twee hoofdpunten ook bij Opdebeeck het geval. Ten eerste: Schumachers theorieën zijn echt niet altijd van hoog analytisch niveau en bevatten nogal wat zwakke schakels en onvolkomenheden. Er is bijvoorbeeld de - theoretisch en praktisch - onduidelijke verhouding tussen technologie, ekonomie en maatschappelijke orde, en er is de op enkele punten ronduit zwak uitgewerkte verhouding tussen het micro- en macro-sociale niveau. En er zijn allerlei 'eenvoudige', zeg maar simplistische analytische indelingen en onderscheidingen: tussen convergerende en divergerende problemen bijvoorbeeld (blz. 49-50) waarmee Schumacher kennelijk zorgeloos aanknoopt bij negentiende eeuwse wetenschapsfilosofen, tussen 'fysiologische' (echte) en 'artificiële' behoeften (blz. 63), enz. Er zijn de talloze veraalgemenende en moralistische opmerkingen en uitweidingen (over 'de mens', zijn 'aangeboren egocentrisme', 'de wetenschap', enz.), er is de toch wel erg simplistische wijze waarop Schumacher 'de computer' ten tonele voert als illustratie van het vele kwaad dat de moderne technologie aanricht (blz. 76-78), en er is de 'small talk' waarmee Schumacher het probleem van de vrouwenarbeid 'behandelt' (blz. 114). Opdebeeck neemt het allemaal van Schumacher over- het is overigens niet altijd duidelijk waar Schumacher en waar Opdebeeck aan het woord is -, maar heeft er geen kritisch commentaar bij ...

Dat gebrek aan kritische distantie uit zich ook op een ander punt: Opdebeecks studie is wat al te monografisch van opzet en daardoor soms op de rand van het idolate. Alsof Schumacher anno 1940-1950 de enige was die worstelde met het dilemma tussen vrije markt en planning in de ekonomie; alsof Schumacher de enige is die de voorgehouden waardenvrijheid van de ekonomie heeft doorgeprikt; alsof niet vele andere sociale wetenschappers in de vijftiger en zestiger jaren de kritiek van het marxisme ontoereikend vonden. Goudzwaard zegt in zijn Woord Vooraf dat Opdebeeck een standbeeld voor Schumacher heeft opgericht. Dat standbeeld staat echter wel érg alleen, zonder omgeving. Immers, al vanaf het tweede en derde hoofdstuk denkt de lezer onwillekeurig aan het utopisch socialisme van Fourier cs., maar evengoed aan de cultuur- en wetenschapskritiek van Marcuse enz.; pas in het laatste hoofdstuk echter wordt Schumacher tegen de achtergrond van die sociaal-filosofische stromingen geplaatst. Typerend - én storend - daarbij is dat men in de hoofdstukken 1 tot en met 5 geen enkele literatuurverwijzing aantreft, terwijl men in het laatste hoofdstuk plots wordt overladen met - niet altijd even zinvolle - referenties naar publikaties uit en over deze kritische of alternatieve stromingen. Schumachers standbeeld verdiende een betere 'plaatsing'.

Tenslotte: Opdebeeck merkt bij herhaling en terecht op dat Schumachers werk veel breder en rijker is dan het bekende 'Small is beautiful'. Het is echter jammer dat hij - als ontgensprekelijk kenner van Schumacher - een niet eens minimaal geannoteerde, maar zelfs geheel ongeordende bibliografie van Schumacher in zijn boek heeft opgenomen.

Pieter Leroy

2. Mededelingen

Periodiekenparade

Een goede en economische oplossing van het drievoudige probleem van tijdschrift-literatuuronderzoek, leesselectie en snelle informatie-verspreiding. In de maandelijkse uitgaven van Periodiekenparade wordt gerubriceerd de meest recente inhoudsopgaven opgenomen van ca. 160 Nederlandse en Nederlandstalige maatschappijwetenschappelijke periodieken. Hierdoor ontstaat de mogelijkheid snel kennis te nemen van de publicatie van een groot aantal wetenschappelijke artikelen (\pm 7.500 per jaar) en gericht tijdschriftartikelen in bibliotheken te zoeken of losse nummers van periodieken te kopen. In veel bibliotheken bevinden zich bovendien jaarlijks vervaardigde KWIC-Indexen die de opgenomen tijdschriftliteratuur van de voorgaande jaren toegankelijk maken.

Periodiekenparade kost fl. 60,- per jaar, inclusief verzending. Voor abonnementen kunt U zich wenden tot

SWIDOC
Herengracht 410-412
1017 BX Amsterdam

3. Ter bespreking ontvangen

Cap, J., Haesendonck, I. en Van de Putte, J., In naam van mijn klasse, Uitgeverij EPO, 1987, 192 blz.

Cuypers, J. (o.l.v. L. Van Ostrive en J. Van Langendonck), Sluikwerk. Een onderzoek naar structurele en beleidsmatig bevorderende factoren in België, Leuven, Faculteit der Rechtsgeleerdheid K.U. Leuven, 1986, 274 blz.

De Boer, F. en Hak, T., Besluitvorming in de acute psychiatrie. Een tekstanalyse van wachtrappen, (Konteksten, 7), Rotterdam, Instituut Preventieve en Sociale Psychiatrie, 1986, 198 blz.

Recht der Werkelijkheid, Tijdschrift voor de sociaal-wetenschappelijke bestudering van het Recht, 1986, nr. 1 & 2.

Van Bosbeke, A. en Willems, J., Kirschen en Co. Het Blauwe Netwerk, Uitgeverij EPO, Berchem, 1987, 151 blz.

Van der Auwera, F. en Van Raemdonck, C., Overheid en Ambtenarenwerk, (Werkschriften Politieke en Sociale Wetenschappen, 11), Acco, Leuven-Amersfoort, 1986, 94 blz.

Van der Avort, A.J.P.M., De gulzige vrij-blijvendheid van expliciete relaties, Tilburg, Tilburg University Press, 1987, IX + 403 blz.